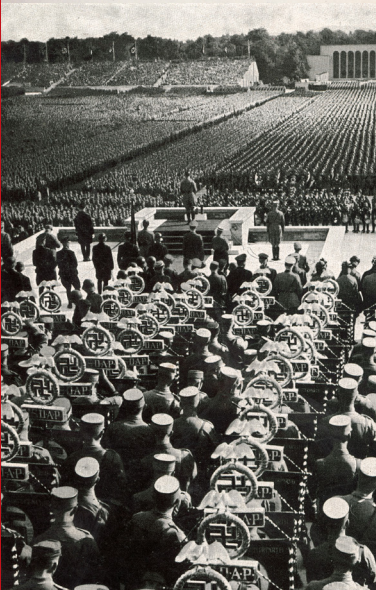




A FEW  
CARELESS WORDS



# DE TWEEDE WERELDOORLOG

## DE OORLOG OP ZEE

Dossier voor het 5e en 6e middelbaar

Educatieve Dienst

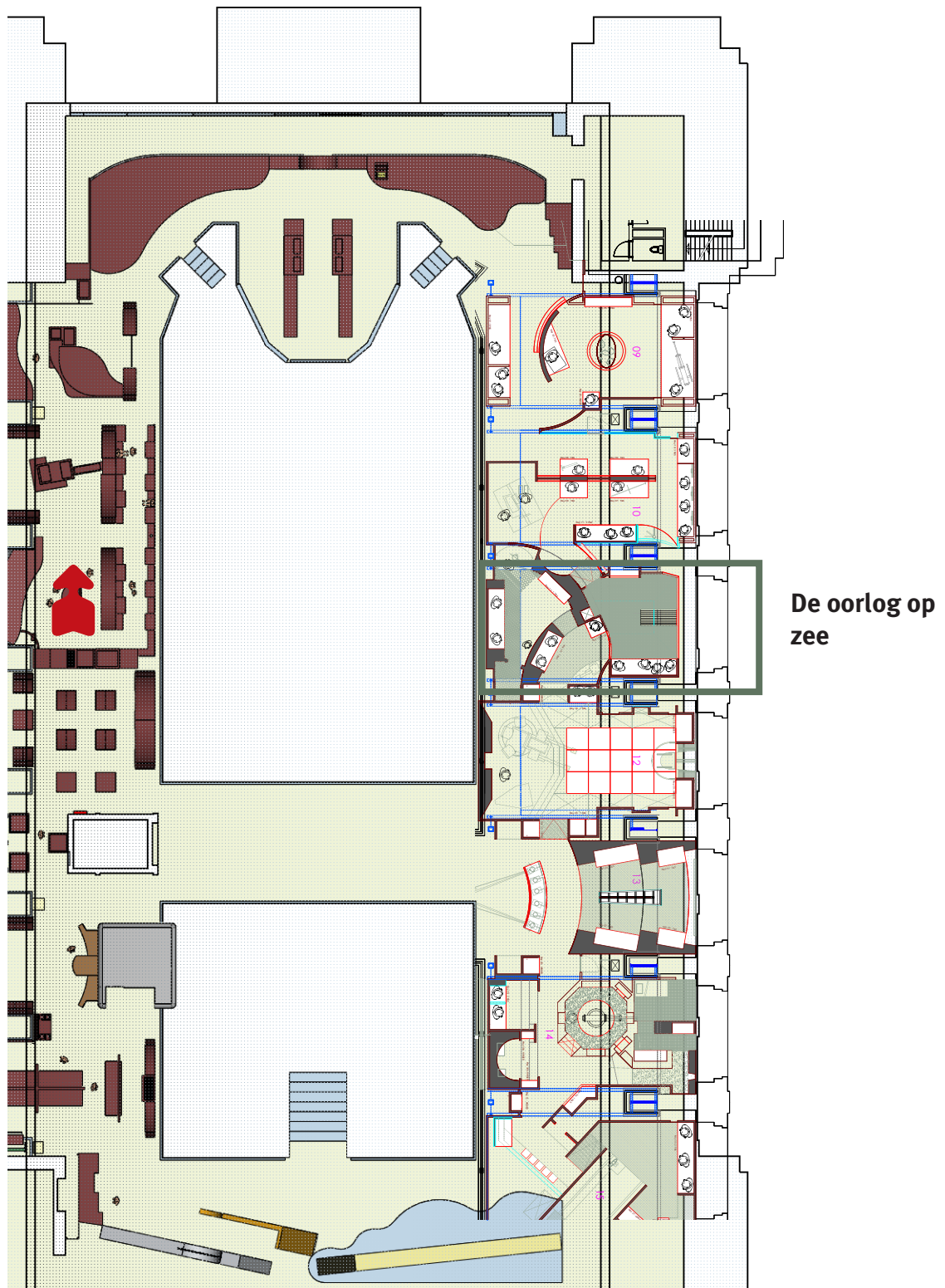
Koninklijk Museum van het  
Leger en de Krijgsgeschiedenis



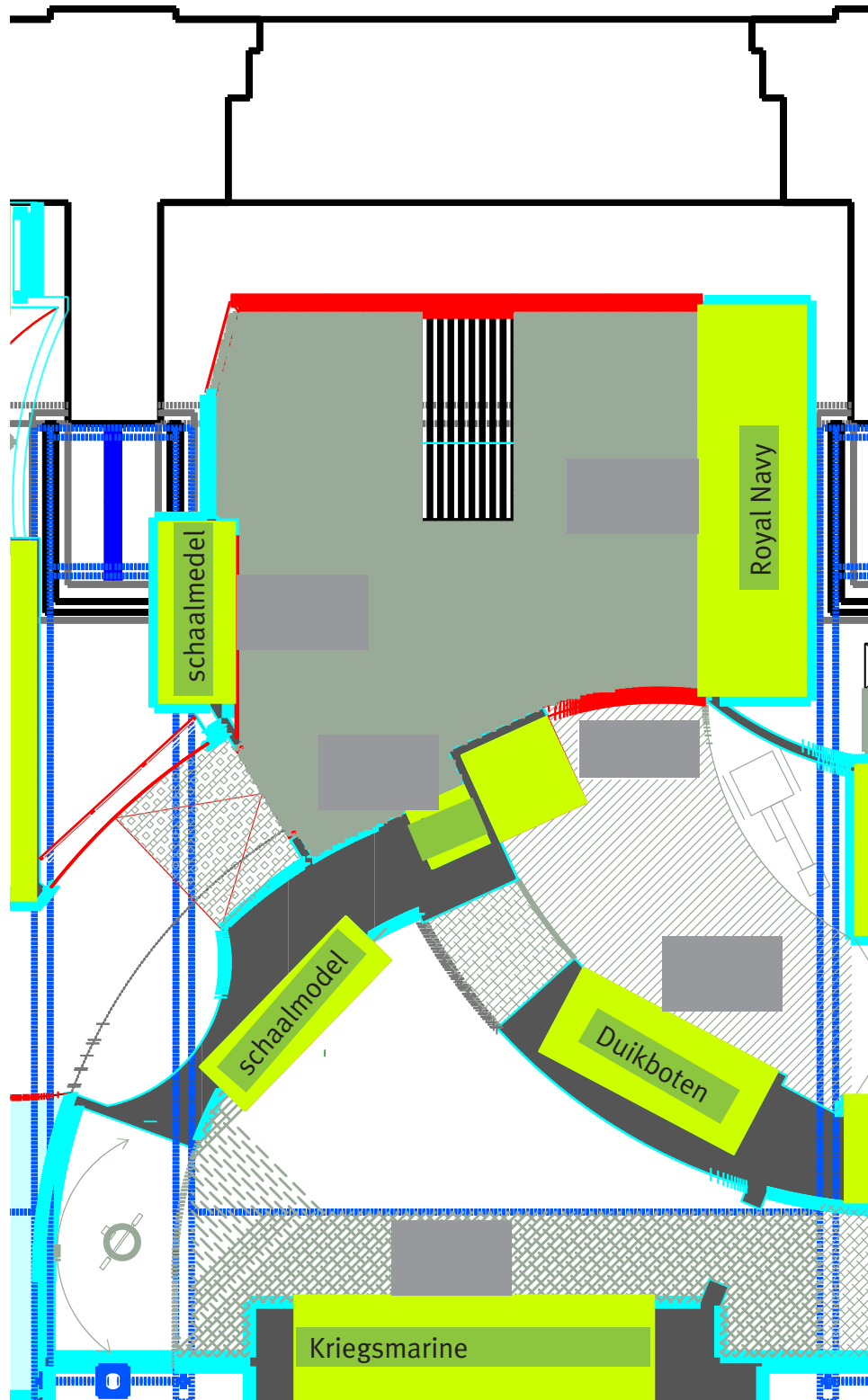
# Inhoudstabel

<i>De oorlog op zee</i>	
Plan	3
Vóór het bezoek	5
Tijdens het bezoek	9
Activiteitenfiche	13
Activiteitenfiche (oplossing)	16
Glossarium	19
Bibliografie	22
Het pedagogische aanbod van het WHI	25

# Plan 2<sup>e</sup> verdieping



# Plan van de afdeling





# Vóór het bezoek

## De oorlog op zee 1940-1945



### Oorlog op zee. Duikboten versus konvooien

De verdediging van het Verenigd Koninkrijk kent een zwak punt: zijn overzeese bevoorrading. Het land steunt immers in grote mate op import om zijn bevolking te voeden en van andere basisbehoeften te voorzien. Voor nazi-Duitsland is een blokkade van de zee dan ook een machtig wapen in de strijd.

Van meet af aan zijn de Britten echter voorbereid op dit gevaar: van zodra de Duitse troepen op 10 mei 1940 het westen aanvallen, bezetten Britse troepen het neutrale IJsland om het noorden van de Atlantische Oceaan te beschermen. In 1942 worden ze er door de Amerikanen vervangen.

Ook de Sovjet-Unie wordt sinds de Duitse inval in 1941 (en de bijhorende vernietiging van talrijke fabrieken) met eenzelfde probleem geconfronteerd. Haar voedsel en oorlogsmateriaal worden grotendeels via de Atlantische Oceaan vanaf het Amerikaanse continent aangeleverd. Duitse onderzeeërs, vaak in groep, speuren de oceaan af en proberen zoveel mogelijk geallieerde vaartuigen tot zinken te brengen. Het antwoord laat niet lang op zich wachten: de Duitse *U-Boote* worden al snel zelf door de geallieerden opgejaagd ...

### De konvooien naar de Sovjet-Unie

Door de Duitse invasie verliest de Sovjet-Unie een groot deel van zijn industrie. Ondanks de ideologische verschillen beslissen de geallieerden om het land materieel te steunen. Voor het vervoer van wapens, uitrusting en voorraden maken schepen gebruik van verschillende routes via de Stille Oceaan of langs Kaap de Goede Hoop en Iran. De meest directe route is via het



*Konvooi langs de Amerikaanse kust © WHI, Brussel*

Noordpoolgebied. De konvooien verzamelen ten noorden van Schotland of in IJsland en varen langs het pakijns om aan te leggen in Moermansk of Arkhangelsk.

Deze konvooien krijgen de codenaam PQ – of na 1942 JW – gevolgd door een getal. Om te ontsnappen aan Duitse duikboten en de in Noorwegen gestationeerde vliegtuigen moeten ze zo noordelijk mogelijk tussen de ijsschotsen laveren. De verliezen zijn niettemin zeer zwaar. Zo komen slechts 11 van de 37 vertrokken schepen van konvooi PQ 17 ter bestemming.

Van augustus 1941 tot mei 1945 sturen de Verenigde Staten en Groot-Brittannië 828 met materieel beladen schepen, waarvan er 729 hun bestemming bereiken. Deze bijdrage zal van onschatbare waarde blijken voor de verzetscapaciteit van het Rode Leger.

## De diverse zeemachten

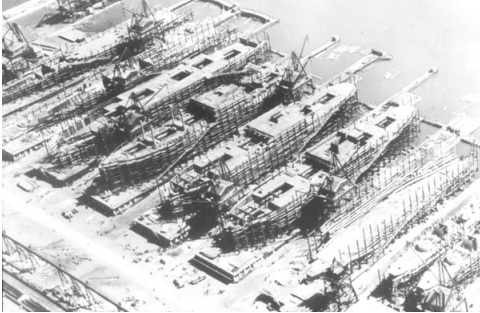
### De Royal Navy

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog beschikt de *Royal Navy* over een machtige en uitgebreide maar ook verouderde vloot. Toch kan de Britse marine onmogelijk tegelijk actief zijn op de Atlantische Oceaan, de Middellandse Zee en het Verre Oosten. Van bij het begin van de oorlog kunnen de Britten echter rekenen op steun van manschappen en schepen uit de door Duitsland bezette gebieden. Ook de landen van het Gemenebest springen in de bres. Zo vertienvoudigt de inzet van de Canadese marine.

De *Royal Navy* zal tal van overwinningen behalen op de Middellandse Zee en de belangrijkste Duitse schepen, de *Bismarck*, de *Scharnhorst*, de *Tirpitz* en de *Gneisenau*, verslaan. De *Navy* wint uiteindelijk ook de slag om de Atlantische Oceaan. Tot slot gebruikt de *Royal Navy* vooral kleine schepen zoals korvetten of fregatten om de geallieerde koopvaardis-schepen te beschermen. Deze zijn uitgerust voor de duikbootbestrijding en krijgen luchtdekking van *Coastal Command* en van escorterende vliegdekschepen.

### De United States Navy

Nog voor de Verenigde Staten officieel in de oorlog betrokken zijn, neemt de *US Navy* vanaf augustus 1941 deel aan het escorteren van geallieerde konvooien. Op basis van de *Lend-Lease Act* leent de Amerikaanse marine escorteschepen uit aan de geallieerden. Verder zorgt deze wet voor het massaal en versneld bouwen en leveren van handelsschepen (o.a. de *Liberty ships*) die na het conflict worden vergoed of teruggegeven.



Amerikaanse scheepswerf, New Jersey, © IWM, Londen

Begin 1942 profiteren Duitse duikboten van de Amerikaanse onervarenheid en van de afwezigheid van bescherming van het kustverkeer om 441 geallieerde schepen te kelderen langs de oostkust van de Verenigde Staten. Vanaf dan passen ook de Amerikanen het systeem van konvoien toe en aanvaarden ze hulp van de Britse en de Canadese zeemachten. Samen met een uitgebreidere en efficiëntere luchtdekking worden zo de verliezen beperkt en worden de

*U-Boote* teruggedrongen in de Atlantische Oceaan en langsheen de Europese kusten. Na de Japanse aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941 zetten de Verenigde Staten het leeuwendeel van hun zeemacht in de Stille Oceaan in. De Amerikaanse betrokkenheid bij de oorlog in Europa verplicht hen om een grootschalig bouwprogramma op te zetten dat van de US Navy al snel een ‘two-oceans navy’ maakt, een zeemacht die in staat is om op twee fronten tegelijk actief te zijn: de Atlantische en de Stille Oceaan.

## De Kriegsmarine

De Duitse zeemacht die na de Eerste Wereldoorlog werd ontmanteld, wordt vanaf 1935 heropgebouwd. *Grossadmiral* Erich Raeder zet in januari 1939 een langetermijnproductie op stapel die Duitsland tegen het einde van de jaren ‘40 van een indrukwekkende en moderne vloot moet voorzien. Door het uitbreken van de oorlog in 1939 moet het opperbevel de plannen aanpassen. Duitsland, dat de oppermacht van de Britse zeemacht moet trotseren, gooit zijn strategie van gelijkwaardigheid overboord en herontdekt de kaapvaart. De vestzakslagschepen, kruisers, steunschepen en bovenal de duikboten maken vanaf dan actief jacht op de transportschepen met bestemming Groot-Brittannië. Het vestzakslagschip *Admiral Graf Spee* en de kaperschepen, die vaak alleen opereren, delen hier en daar klappen uit aan de geallieerde scheepvaart alvorens zelf ten onder te gaan.

Van bij het begin van de oorlog behalen de Duitse duikboten aanzienlijke successen. Eind 1942 zetten de mislukkingen van de oppervlaktevloot en de vergroting van de actieradius van de steeds efficiëntere duikboten Hitler ertoe aan om hen de eerste rol in de zeeoorlog toe te kennen.

Kustonderzeeboten type II in de haven © BPK, Berlijn



In januari 1943 bezegelt hij deze strategische ommezwaai door de benoeming van de bevelhebber van de duikbotenvloot Karl Dönitz tot *Grossadmiral* en opperbevelhebber over de Kriegsmarine.

De *Kriegsmarine* krijgt echter nooit de onmisbare steun van de *Luftwaffe* en wordt vanaf het midden van 1943 voorbijgestoken door de technologische en strategische vooruitgang van de geallieerden. De Duitse nederlaag op zee is onafwendbaar.

## **B** Thema: De Belgen en de oorlog De Belgen in de Royal Navy

Na de capitulatie van het Belgische leger vinden heel wat Belgen onderdak in Groot-Brittannië. Sommigen komen er terecht in de rangen van de *Royal Navy*. Onder leiding van luitenant Victor Billet van de Belgische Staatsmarine wordt op 3 april 1941 binnen de *Royal Navy* een Belgische sectie opgericht, vergelijkbaar met de Poolse, Franse, Tsjecho-Slowaakse of Nederlandse groeperingen. De sectie telt 400 vrijwilligers en bestaat uit bijna allemaal beroepsmatrozen, afkomstig uit de visserij, de Staatsmarine of de koopvaardij. De mannen krijgen hun opleiding in de basis HMS Royal Arthur in Skegness. Sommigen schepen nadien in op verschillende soorten vaartuigen, van vliegdekschepen tot duikboten. Anderen vertrekken naar de mijnenvegersschool HMS Lochinvar in Schotland.

De Belgen bemannen een mijnenvegersflottielje, drie patrouillevaartuigen en twee korvetten: de HMS Godetia en de HMS Buttercup. Tijdens de Slag om de Atlantische Oceaan escorteren deze twee korvetten de handelsschepen, waaronder een honderdtal Belgische vaartuigen.

*De Belgische bemanning van het HMS Godetia © WHI, Brussel*





# Tijdens het bezoek

## De oorlog op zee



### Thema: Technische nieuwigheden De konvooien en de Liberty ships

Vanaf 4 september 1939 gebruikt de Britse admiraliteit het systeem van door oorlogsschepen beschermde konvoovaart. Bij gebrek aan middelen worden de handelsschepen slechts begeleid bij het begin en het einde van hun reis. Op 27 mei 1941 wordt voor het eerst een konvooi geëscorteerd gedurende de hele overtocht van de Atlantische Oceaan. Tot in de zomer van 1943 is er slechts een gedeeltelijke luchtdekking. De tactiek zelf zal tijdens de Tweede Wereldoorlog door alle oorlogvoerende landen worden toegepast en verder op punt gesteld. Van de Antillen tot de Indische oceaan, de Middellandse Zee of in het Noordpoolgebied, nergens zijn de handelsschepen veilig voor Duitse aanvallen. Duitsland hoopt op die manier Groot-Brittannië te isoleren van zijn Gemenebest-partners. Tijdens de eerste negen maanden van de oorlog gaan 150 handelsschepen verloren. Vanaf september 1940 beginnen de tot dan toe neutraal gebleven Verenigde Staten daarom massaal eenvoudige handelsschepen naar Brits model te produceren - de *Liberty ships* - en dit zowel voor Groot-Brittannië als voor eigen gebruik. Om het productieritme op te drijven worden op de scheepswerven nieuwe technieken geïntroduceerd (standaardonderdelen, assemblage van prefab-onderdelen, gebruik van de lastechniek in plaats van klinknagels, ...). Vanaf 1943 worden deze schepen stelselmatig vervangen door de grotere en snellere *Victory ships* die een grotere actieradius hebben. Elke dag rollen twee schepen van de stellingen. Uiteindelijk overstijgt het aantal nieuw gebouwde boten het aantal gezonken schepen. Op vier jaar tijd worden 2.751 *Liberty ships* (meer dan 19 miljoen ton) gebouwd door zowat anderhalf miljoen Amerikaanse arbeiders (waarvan 30% vrouwen) en dit op 18 scheepswerven.



*Samenstelling van een konvooi, Nova-Scotia © WHI, Brussel*



### Thema: Technische nieuwigheden De Duitse Unterseeboote

In 1939 beschikt de *Kriegsmarine* over vijftig *U-Boote*, waarvan er slechts 24 geschikt zijn voor operaties in de Atlantische Oceaan. In oktober 1940 zijn er dit al meer dan 200. Handelsschepen zijn hun favoriete doelwit. Om deze dreiging het hoofd te bieden varen de geallieerden in konvooi. Daarop introduceren de Duitsers vanaf

1941 de *Rudeltaktik* – aanvallen in groep – waardoor ze systematisch de konvoeien kunnen opsporen en vernietigen. De duikboten slagen er zo in om de geallieerde aanvoerlijnen bijna volledig af te snijden.

Dankzij nieuwe escortevaartuigen, technologische verbeteringen en nieuwe tactieken neemt de doeltreffendheid van de Duitse aanvallen geleidelijk af. Vanaf mei 1943 is de Slag om de Atlantische Oceaan voor de Duitsers een verloren zaak.

Getuigenis Arthur Stebbing, een Canadees in dienst op de NSM Alynbank, een luchtafweerschip van de Koninklijke Canadese Marine

“Ik maakte deel uit van twee konvoeien met bestemming Rusland. Ik ga over het eerste konvooi vertellen, toen we geen vliegtuigen aan boord hadden. Er waren veel torpedojagers en escorteschepen. Het was een heel groot konvooi, met zeker 25 à 30 koopvaardij schepen en bijna evenveel escorteschepen. En we hadden ook een schip dat we het reddingsschip noemden en het volgde ons en trachtte zoveel mogelijk overlevenden op te vissen nadat die gebombardeerd waren geweest. Ons munitieschip werd gebombardeerd. Het ontplofte als een voetzoeker. Onderdelen van dat schip kwamen op de vaartuigen in de buurt terecht, waardoor matrozen gewond raakten toen die dingen allemaal uit de lucht vielen. Er waren doorlopend aanvallen van vliegtuigen en van duikboten. We hebben een aanval ondergaan die vijf dagen geduurd heeft en we hadden bijna al onze munitie opgebruikt, dus hebben ze in allerijl een torpedojager naar Engeland teruggestuurd, om er wat te gaan halen, om onze munitie aan te vullen. Wanneer je op je gevechtspost bent (klaar voor de strijd), breng je daar soms bijna 24 uur aan een stuk door en dat is zeer vermoeiend. Mijn gevechtspost was een “pom pom”-kanon van twee pond met vier lopen, zoals dat toen bestond. En zoals ik het reeds zei, we hadden bijna al onze munitie opgebruikt. We zijn aangevallen geweest in het bijzonder door vliegtuigen in duikvlucht. We hebben veel geluk gehad. Op een keer scheelde het maar een haar, het is op slechts een honderdtal meter gevallen, maar behalve dat hebben we het er goed van afgebracht. Maar spijtig genoeg, of ik moet misschien zeggen: gelukkig, zijn we niet helemaal tot in Moermansk (Rusland) geraakt. We hebben aangelegd in Arkhangelsk (Rusland). Op weg naar Arkhangelsk zijn we in het ijs vastgeraakt en we zijn daar moeten blijven liggen tot een ijsbreker is komen opdagen. En ik kan wel zeggen dat dat aardig op de zenuwen werkt, zo in het ijs gevangen te zitten, vooral als je weet dat Duitse vliegtuigen je op gelijk welk moment kunnen aanvallen.”

Bron: <http://www.leprojetmemoire.com/histoires/1004:arthur-cyril-art-stebbing/> geraadpleegd op 26/09/2016.

Ondanks enkele technische innovaties zoals de Schnorchel voor het gebruik van dieselmotoren onder water, de verhoging van de actieradius, een krachtigere bewapening, efficiëntere torpedo's, ... krijgen de Duitse onderzeeërs het erg zwaar te verduren. Zo verliest de *Kriegsmarine* in mei 1943 41 duikboten. De *U-Boote* boeken amper nog succes en kunnen het oorlogstij niet doen keren.

De Duitsers bouwen tussen 1939 en 1945 meer dan 1.200 duikboten waarvan er 700 verloren gaan. Ongeveer 28.000 bemanningsleden komen hierbij om het leven, maar liefst 70% van het totale aantal manschappen.



## Thema: de oorlog en het weer

### De kenmerkende elementen van een matrozenpak

Om tegen wind, water en kou te zijn opgewassen, dragen de mariniers een waterdichte uitrusting die bestaat uit een leren broek, een paar handschoenen, een regenjas en een regenhoed waarvan de brede rand voorhoofd en hals bedekt. De artilleristen dragen een bivakmuts met neusbeschermer tegen opspringende vonken.



Artilleristen aan boord van een kruiser © WHI, Brussel



## Thema: technische nieuwigheden

### Lokaliseren van duikboten

Om aan de oppervlakte duikboten en andere vijandelijke schepen te lokaliseren, veralgemenen de geallieerden twee toestellen aan boord van hun oorlogsschepen. Radar (radio detection and ranging) werkt op basis van radiogolven en het Huff-Duff-systeem (HF/DF High frequency / direction finding) lokaliseert zenders in functie van de richting van de radiuitzendingen.

Om duikboten onder water op te sporen, gebruiken de geallieerden een toestel met twee functies: de hydrofonie waarbij gewoon wordt geluisterd naar het geluid van de motoren in het water, en de asdic of grondverklikker. Dit is het product van een in 1917 opgericht Frans-Brits comité voor



opsporing van duikboten, het *Anti-Submarine Detection Investigation Committee*. De asdic zendt een geluid uit dat wanneer het op een onder water liggende massa stoot, terugkeert naar de bron. De tijd die de echo er over doet om zijn doel te bereiken en de hoek waarin de echo wordt uitgezonden maken de lokalisering van deze massa mogelijk. Met deze techniek kan de afstand waarop de duikboot zich bevindt worden ingeschat, evenals de richting waarin hij vaart, maar niet de exacte snelheid, noch de diepte.

In de Verenigde Staten wordt een gelijkaardig systeem ontwikkeld: de sonar (*Sound Navigation And Ranging*). Vanaf 1943 wordt deze term gemeengoed. De Duitsers ontwikkelen gelijkaardige technieken die evenwel minder efficiënt zullen blijken.

## **B** Thema: De Belgen en de oorlog Georges Timmermans

Een van de mannen op de HMS Buttercup is de Belg Georges Timmermans (1899-1969). Timmermans neemt als kapitein in juni 1940 deel aan de evacuatie van het Britse leger bij Duinkerke, Cherbourg en de Brits-Normandische eilanden. Hij sluit hij zich vervolgens aan bij de *Royal Navy*. In 1941 wordt Timmermans lieutenant-commander *Royal Navy Reserve* en wordt hij *Senior Officer* van de Belgische afdeling. Met de korvet HMS Buttercup neemt hij deel aan de Atlantische konvoeien. In juni 1944 staat hij voor de Normandische kust aan het hoofd van de 202de landingsflottielje op Juno Beach. Bij de bevrijding keert Timmermans terug naar België. In 1946 wordt hij aangesteld tot commodore en speelt hij een belangrijke rol in de oprichting van de Belgische Zeemacht.

*Timmermans (links) in gezelschap van Belgische officieren aan boord van de HMS Buttercup, Liverpool, 1943, © IRP/COMOPSNAV, Brussel*





# Activiteitenfiche

De oorlog op zee



**Thema: technische nieuwigheden**  
**Lokaliseren van duikboten en konvooien**

**Welke tactiek passen de geallieerde schepen toe om zich tegen de Duitse duikboten te beschermen?**

.....

.....

**Welke technieken gebruiken de duikboten (als ze onder water zijn) om de schepen te detecteren?**

.....

**Noem een paar instrumenten die de geallieerden ontwikkelen om er zowel onderwater als aan de oppervlakte Duitse duikboten mee te kunnen detecteren.**

.....

.....



## Thema: de oorlog en het weer Het leven en de gevaren aan boord

**De Brits-Amerikaanse schepen varen via het hoge noorden naar Rusland om het land te bevoorraden. Met welke weersomstandigheden krijgen de bemanningen onderweg te maken? Bekijk de foto's en lees de getuigenissen om je een beeld te vormen.**

Arthur Stebbing, Canadese marinier,

“Op weg naar Arkhangelsk zijn we in het ijs vastgeraakt en we zijn daar moeten blijven liggen tot een ijsbreker is komen opdagen. En ik kan wel zeggen dat dat aardig op de zenuwen werkt, zo in het ijs gevangen te zitten, vooral als je weet dat Duitse vliegtuigen je op gelijk welk moment kunnen aanvallen.”

Brob: <http://www.leprojetmemoire.com/histoires/1004:arthur-cyril-art-stebbing/>

.....  
.....

De geallieerde konvooien worden geëscorteerd door vliegtuigen die ook jacht maken op duikboten. In geval van schipbreuk komen ze de bemanning redden. De piloten kunnen natuurlijk ook zelf worden neergeschoten. Daarom hebben ze altijd een reddingsboot en een overlevingskit bij zich (kijk maar in de vitrine).

### **Waarom heeft de reddingsboot een oranje zeil ?**

.....

**De overlevingskit bevat voorwerpen die in een aantal behoeften moeten voorzien. Zoek de voorwerpen in de vitrine en verbind ze met de bijhorende behoefte. Opgelet: een aantal voorwerpen op het lijstje zijn niet in de vitrine tentoongesteld!**

## Behoeften

## Voorwerpen

- Eerste hulp
  - Een noodzender (zender voor een reddingsvlot)
    - Onderdelen van een kompas (Vier elementen om een kompas mee ineen te knutselen)
  - Zakje in doorschijnend plastic (om water in te doen)
    - Mes
  - Demonteerbaar scheermes en een zakje scheermesjes
- Eten en drinken
  - Energietablet (benzedrine) om uitputting te voorkomen
    - Zaklamp
    - Rol kleefverband
- Om hulp roepen
  - Strip met 12 halozeentabletten (om water mee te ontsmetten)
    - Landkaart
    - Naaiset
- Zich oriënteren
  - Twee pakjes kauwgom
    - Zakje lucifers
  - Zaag in een rubberen houder
- Diverse behoeften
  - 24 blokjes lever
  - Tube zonnecrème
  - Gecondenseerde melk of oplosbare moustabletten

## **B** Thema: De Belgen en de oorlog

### Bij welke zeemacht namen de Belgen dienst?

.....

# Activiteitenfiche (oplossing)

De oorlog op zee



**Thema: technische nieuwigheden**  
**Lokaliseren van duikboten en konvooien**

**Welke tactiek passen de geallieerde schepen toe om zich tegen de Duitse duikboten te beschermen?**

*Ze varen in konvooi (als één groep), omdat ze zo minder kwetsbaar zijn dan alleen.*

**Welke technieken gebruiken de duikboten (als ze onder water zijn) om de schepen te detecteren?**

*Periscopen en hydrofoons (luisterposten)*

**Noem een paar instrumenten die de geallieerden ontwikkelen om er zowel onderwater als aan de oppervlakte Duitse duikboten mee te kunnen detecteren.**

*Radar, Huff/Duff (HF/DF High Frequency / Direction Finding), sonar en ASDIC (Allied Submarine Detection Investigation Committee; ook een soort sonar).*



**Thema: de oorlog en het weer**  
**Het leven en de gevaren aan boord**

**De Brits-Amerikaanse schepen varen via het hoge noorden naar Rusland om het land te bevoorraden. Met welke weersomstandigheden krijgen de bemanningen onderweg te maken? Bekijk de foto's en lees de getuigenissen om je een beeld te vormen.**



Arthur Stebbing, Canadese marinier,

“Op weg naar Arkhangelsk zijn we in het ijs vastgeraakt en we zijn daar moeten blijven liggen tot een ijsbreker is komen opdagen. En ik kan wel zeggen dat dat aardig op de zenuwen werkt, zo in het ijs gevangen te zitten, vooral als je weet dat Duitse vliegtuigen je op gelijk welk moment kunnen aanvallen.”

Bron: <http://www.leprojetmemoire.com/histoires/1004:arthur-cyril-art-stebbing/>

*De bemanning heeft last van de kou.*

*Omdat er sneeuw en ijs op de brug ligt, kunnen ze uitglijden en in het water terechtkomen.*

*Als de geallieerde schepen vastlopen in het ijs, zijn ze een gemakkelijke prooi voor de Duitse vliegtuigen.*

De geallieerde konvooien worden geëscorteerd door vliegtuigen die ook jacht maken op duikboten. In geval van schipbreuk komen ze de bemanning redden. De piloten kunnen natuurlijk ook zelf worden neergeschoten. Daarom hebben ze altijd een reddingsboot en een overlevingskit bij zich (kijk maar in de vitrine).

### **Waarom heeft de reddingsboot een oranje zeil ?**

*Een opvallende kleur helpt om de boot terug te vinden op zee.*

**De overlevingskit bevat voorwerpen die in een aantal behoeften moeten voorzien.**

**Zoek de voorwerpen in de vitrine en verbindt ze met de bijhorende behoefte.**

**Opgelet: een aantal voorwerpen op het lijstje zijn niet in de vitrine tentoongesteld.**

#### **Behoeften**

Eerste hulp

Zich oriënteren

#### **Voorwerpen**

- Rol kleefverband
- Energietablet (Benzedrine) om uitputting te voorkomen
- Onderdelen van een kompas (Vier elementen om een kompas mee ineen te knutselen)

Eten en drinken

- Zakje in doorschijnend plastic (om water in te doen)
- Strip met 12 halozeentabletten (om water mee te ontsmetten)
  - 24 blokjes leve
- Gecondenseerde melk of oplosbare mouttabletten
  - Twee pakjes kauwgom

Om hulp roepen

- Een noodzender (zender voor een reddingsvlot)

Diverse behoeften

- Mes
- Demonteerbaar scheermes en een zakje scheermesjes
  - Naaiset
  - Zakje lucifers
- Zaag in een rubberen houden
  - Landkaart
  - Tube zonnecrème
  - Zaklamp

Niet aanwezig

## **B** Thema: De Belgen en de oorlog

### **Bij welke zeemacht namen de Belgen dienst?**

*Bij de Royal Navy (de Britse Zeemacht). Ongeveer 400 Belgen treden er in dienst.*

## **Asmogendheden**

Bondgenootschap tussen Duitsland, Italië en Japan. Ze werden ook de Axis genoemd. Japan, Duitsland en Italië sluiten een overeenkomst waarin zij beloven elkaar te zullen steunen als de Verenigde Staten een van hen aanvalt.

## **Atlantikwall**

Duitse verdedigingslinie van ruim 2.500 kilometer langs de grens van Noorwegen, Denemarken, Duitsland, Nederland, België en Frankrijk. De Duitsers waren nog het meest beducht op het gevaar van de zee. De geallieerden waren in de lucht zeker niet sterker maar een verrassingsaanval zou zeker vanaf de zee komen. De Duitsers bouwden duizenden bunkers langs de kust van Noorwegen tot aan het uiterste puntje van Zuid-Frankrijk. Op het strand en in de duinen werden landmijnen geplaatst.

## **Atoombom**

Raketten met kernkoppen die enorme schade en tienduizenden doden veroorzaakten op 6 (Hiroshima) en 9 (Nagasaki) augustus 1945. Japan gaf zich hierna onvoorwaardelijk over.

## **BBC**

De BBC zorgde ervoor dat Radio België uit kon zenden en bezet België kon toespreken. Maar ook de BBC zelf was populair, de Belgische radio stond onder controle van de Duitsers, dat vertrouwde men niet. De bijnaam van de BBC was dan ook de Betrouwbare Berichten Centrale.

## **Bezet**

Als een land zelf niets meer over de politiek, het leger, de politie, wetten en de rechtspraak heeft te zeggen spreken we van een land dat bezet is.

## **Blitzkrieg**

Op 1 september 1939 viel het Duitse leger Polen binnen, dat ging volgens de zogenaamde overrompelingstactiek met de inzet van tanks, vliegtuigen, parachutisten en grondtroepen.

## **Bolsjewisten (Bolsjewieken)**

Russische Marxisten naar het idee van Lenin die later de Communistische Partij van de Sovjet-Unie zouden vormen. Veel westerse landen waren net zo fel gekant tegen het Bolsjewisme als het Duitsland van Hitler.

### **Capitulatie**

Overgave van een land aan een vreemde mogendheid. Duitsland tekende op 8 mei de volledige overgave.

### **Censuur**

Toezicht en controle op alles wat wordt uitgebracht zoals films, boeken, brieven en kranten.

### **D-Day**

Op 6 juni 1944 landen geallieerde troepen op de Normandische kust. De 'D' is een militaire aanduiding, onterecht wordt er wel eens 'Decision-Day' van gemaakt.

### **Denazificatie**

Duitse politici en militairen moesten na de oorlog ervan doordrongen worden dat het nazisme kansloos was en zou blijven. Niet in mindere mate gold dit voor het Duitse volk, wat een onmogelijke taak is gebleken hoewel het merendeel van de Duitsers de oorlog, Hitler en een groot Duitsland verwerpt.

### **Derde Rijk**

Hitler riep in 1933 het Derde Rijk uit toen hij de macht kreeg van het Duitse volk. Er wordt ook wel gesproken van het Duizendjarige rijk. Het was de opvolger van de Weimar Republiek.

De term komt uit het boek *Das Dritte Reich* van Arthur Moeller van den Bruck uit 1923. Het eerste rijk was het Heilig Roomse Rijk en het tweede het Duitse Keizerrijk van 1871 tot 1918.

### **Einsatzgruppen**

Concentratiekampen bestonden al langer maar vernietigingskampen nog niet, toen de ovens op volle toeren draaiden hadden elitetroepen al een ware slachting aangericht onder Joden in met name het oosten.

Ook communisten, zigeuners en journalisten moesten het vaak ontgelden. Er waren vier van dit soort moordcommando's die meer dan een miljoen moorden op hun geweten hebben.

### **Endlösung (Endziel)**

De Duitsers wilden zich ontdoen van de Joden. Omdat ze de gehele Joodse populatie wilden uitroeien kan er gesproken worden van een genocide.

### **Fascisme**

Politiek die gericht is op de centrale leiding van een land, het volk is ondergeschikt aan een extreem sterke vorm van nationalisme.



**Fall Blau**

In 1942 probeerden de Duitsers het Rode leger definitief te verslagen, de Slag om Leningrad verloren de nazi's en luidde de ineenstorting van het Duitse Rijk in.

**Fall Gelb**

Codenaam van de Duitsers voor het plan om Nederland, België en Luxemburg binnen te vallen en in te lijfen. Nederland viel op 15 mei, België en Luxemburg op 28 mei 1940.

**Fall Rot**

Na *Fall Gelb* was Frankrijk aan de beurt, de codenaam voor de inval in Frankrijk was *Fall Rot*. Na twintig dagen viel Frankrijk op 25 mei 1940.

**Fall Weiss**

Dit was het Duitse plan om Polen binnen te vallen en te veroveren. Deze inval in september 1939 was de aanleiding tot de Tweede Wereldoorlog.

**Fat Man**

Bijnaam van de kernbom die op 9 augustus 1945 door de Verenigde Staten boven de Japanse stad Nagasaki tot ontploffing werd gebracht. De atoombom op Hiroshima werd *Little Boy* genoemd (6 augustus 1945.)

**Freya**

Naar deze godin van de vruchtbaarheid is het Duitse radarsysteem vernoemd dat in de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt

**Führer**

Hitler liet zich vanaf 1934 aanspreken met *Führer*, wat in het Duits 'leider' betekent.

**Geallieerden**

Bondgenootschap tussen Engeland, de Verenigde Staten, Canada en de Sovjet-Unie die de voornaamste 'vijanden' van het Duitse regime vormden.

**Genocide**

Volkerenmoord.

**Hakenkruis**

Hitler voerde een symboolpolitiek waarbij ook uiterlijk vertoon belangrijk was. Naast de SS tekens en het IJzeren kruis werd ook het hakenkruis ingevoerd als symbool voor het nationaal-socialisme. Zie ook 'Swastika'.

## **Holocaust**

De systematische uitroeiing van het Joodse volk. Hetzelfde als 'Shoah'.

## **KdF**

*Kraft Durch Freude* (kracht door vreugd) was de beloning aan hen die zich uitmuntend toonden qua inzet voor nazi-Duitsland. De eerste auto die voor het volk werd gebouwd heette eveneens de 'KDF', later werd dit de Volkswagen Kever.

## **Kriegsmarine**

Onderdeel van de Duitse Wehrmacht.

## **KZ (Konzentrationslager)**

Duits voor concentratiekamp

## **Lager**

Duits voor kamp (Konzentrationslager, KZ)

## **Lebensraum**

Toen Hitler in 1933 aan de macht kwam wilde hij meer levensruimte voor iedere Duitser, dat wilde hij bereiken door een groot Duits rijk te stichten. Dit streven kwam bekend te staan onder de term *Grossraumpolitik*.

## **Luftwaffe**

De Duitse luchtmacht. De Duitsers zelf gebruikten het woord echter in veel bredere zin. Als de geallieerden kwamen om een Duitse stad te bombarderen werd er '*Luftwaffe*' geroepen.

In 1935 liet Hitler door Göring de *Wehrmacht* opbouwen, iets wat internationaal moeilijk lag omdat Duitsland als agressor in de Eerste Wereldoorlog zich niet mocht herbewapenen. In vijf jaar tijd stond er een modern oorlogsapparaat waarvan de *Luftwaffe* een zeer belangrijk en gevreesd onderdeel was.

## **Nacht-und-Nebel-Erlass**

Angst aanjagen was een van de middelen die de nazi's gebruikten. Aan het eind van de zomer van 1941 pakten de Duitsers lukraak mensen op die verdacht werden van mogelijke verzetsdaden, maar wat op dat moment (nog) niet bewezen kon worden. Zij werden tewerkgesteld in Duitse kampen maar kwamen nooit terug.

## **Navajo**

De meeste Indianen in Amerika spreken Navajo, deze taal is zo gecompliceerd dat het Amerikaanse leger Navajo Indianen

inzette om gecodeerde berichten over de oorlog met Japan op te stellen. De Japanners hebben de code nimmer kunnen kraken.

### **Nazi**

Duitse afkorting van 'nationaalsocialist', de gedachte dat Duitsers beter waren dan anderen lag ten grondslag aan deze beweging.

### **Neurenberg**

In deze Duitse plaats werden na de oorlog veel processen tegen oorlogsmisdadigers gevoerd.

### **Neurenberger Wetten**

De rassenwetten van Neurenberg waren anti-Joodse wetten uit 1935 om Joden rechten te ontfeggen.

### **NKVD**

De Russische geheime Dienst. Voor het eerst deden zij van zich spreken toen 20.000 Poolse militairen, waaronder veel officieren, bij Katyn in Polen door hen werden afgeslacht.

### **NSKK**

Een vrij onbekend onderdeel van de Duitse NSDAP, de politieke beweging van Hitler. In alle bezette gebieden had de NSKK een afdeling.

### **Propaganda**

Tijdens de bezettingsjaren probeerde Hitler het volk voor te houden dat ze maar beter mee konden werken want dan stonden hen mooie dingen te wachten.

Radioboedochappen en filmpjes met vrolijke tafereeltjes en kinderen op schoot bij Duitse soldaten moesten de indruk wekken dat het allemaal wel meeviel met de verschrikkingen. In de persoon van Goebbels had Hitler een verantwoordelijke aangesteld als minister van propaganda.

### **RAF**

De Britse luchtmacht, 'The Royal Air Force'.

### **Rassenleer**

Wetenschappelijk 'bewijs' dat bepaalde mensenrassen minderwaardig zijn. De nazi's gingen ervan uit dat het Germaanse ras verheven was boven andere rassen en dat die dus uigeroeid moesten worden. Deze theorie wordt door zo weinig mensen serieus genomen dat er van 'bewijs' geen sprake is.

### **Rassenzuivering**

Op grond van afkomst een gehele bevolkingsgroep verwijderen uit de samenleving.

### **SA**

De Sturmabteilung werd al in 1921 opgericht om partijbijeenkomsten te beleggen maar later hield ze zich ook bezig met het intimideren van politieke tegenstanders. SA-leden werden ook wel aangeduid als “de bruinhemden”.

### **Schutzstaffel (SS)**

De Duitse beschermingsdienst die direct gelieerd was aan de NSDAP en ingezet werd om angst aan te jagen en Joden op te pakken

### **Shoah (sjoa)**

Dit betekent letterlijk ‘vernietiging’ of ‘ramp’. Het staat voor de vervolging en moord op Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

### **Sippenhaftung**

*Sippenhaftung* is een collectieve bestraffing van doorgaans onschuldige familieleden van een dader. Dat vond niet alleen plaats onder de mensen die slachtoffer van het Duitse regime waren maar ook onder de nazi's zelf.

### **Swastika**

Dit ‘hakenkruis’ stond symbool voor het nazisme. Hitler misbruikte een oud godsdienstig symbool van hindoes en boedhisten. De swastika staat bijvoorbeeld afgebeeld op de voet van Boeddha. Het symbool komt echter ook voor op christelijke grafmonumenten bij Rome en op Griekse en Romeinse mozaïekvloeren.

### **U-Boot**

‘*Unterseeboot*’, onderzeeboot van de Duitsers.

### **V1 en V2 en V3**

De V1, Vergeltungswaffe 1 (vergeldingswapen) was eigenlijk ontworpen als een luchtafweerwapen maar werd al snel ingezet als aanvalswapen. De vliegende bom had een motor die ontstak als de druk rondom de raket een bepaalde waarde had. Op basis van de hoeveelheid kerosine en afstand konden de Duitsers redelijk nauwkeurig de raketten neer laten komen.

De V2 was zijn opvolger en werd geen vliegende bom maar een raket genoemd. De V3 was een kanon dat zware bommen kon afschieten.



**V-E-Day**

De dag dat Europa officieel bevrijd werd verklaard, 8 mei 1945.

**V-J-Day**

De dag dat Japan officieel verslagen was door de Amerikanen, 15 augustus 1945.

**Vichy-Frankrijk**

Deels was Frankrijk bezet gebied, maar in het zuiden was een groot gebied onder controle van maarschalk Pétain die openlijk sympathiseerde met de nazi's. Pétain leidde het land tijdens de Tweede Wereldoorlog. Er werden veel Joden uitgeleverd aan de Duitsers, diverse overheidsinstanties werkten daaraan mee.

**Waffen SS**

De militaire tak van de SS.

**Wannsee-conferentie**

Op 20 januari 1942 kwamen nazi's en hoge Duitse ambtenaren bijeen in een villa aan de Duitse *Grosse Wannensee*, niet ver van Berlijn, om te bespreken hoe ze de Joden het snelst konden uitroeien. Besloten werd om vernietigingskampen in te richten met gaskamers en verbrandingsovens.

**Weerwolf**

In 1944 droeg Hitler Joseph Goebbels op om een groep strijders samen te stellen die aanslagen moesten plegen achter de linies van de geallieerden. De weerwolven werden geen succes omdat velen werden opgepakt en daardoor het moreel onder anderen tot een dieptepunt zank.

**Wehrmacht**

De complete Duitse defensiemacht: de Landmacht (*Heer*), Luchtmacht (*Luftwaffe*) en Zeemacht (*Kriegsmarine*).

**Westwall**

Duitse verdedigingslinie van ruim 600 kilometer langs de Nederlandse, Belgische, Luxemburgse en Franse grens. De geallieerden noemde deze de Siegfriedlinie. In de Eerste Wereldoorlog hadden de Duitsers een verdedigingslijn die zo heette.

# Bibliografie

Hieronder vindt u een selectie van algemene werken over het interbellum, die de leerlingen kunnen helpen bij het uitdiepen van het thema. Daarbij komen dan nog referenties over onderwerpen die in de tentoonstelling minder aan bod komen.

## Woordenboeken

Paul ARON & José GOTOVITCH (dir.),

*Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique.*

Bruxelles: André Versaille, 2008.

Isabelle BOURNIER & Marc POTTIER,

*Atlas de la Seconde Guerre mondiale*, Bruxelles, Casterman,

2006.

I.C.B. DEAR,

*The Oxford Companion to World War II*, Oxford-New York

University Press, 2001.

Philippe MASSON (dir.),

*Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale (2 vol.)*. Paris,

Larousse, 1979-1980.

## Monografieën

Antony, BEEVOR

*The Second World War*, London, 2012.

*Crete – The Battle and the Resistance*, London, 1990.

*Stalingrad*, London, 1998.

*Berlin: The Downfall, 1945*, London, 2002.

Chris, BELLAMY

*Absolute War, Soviet Russia in the Second World War*, London,

2007.

Marnix, BEYEN

*Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en*

*Nederland, 1938-1947*, 2002.

J. BOURKE,

*The Second World War: A people's History*, Oxford, 2001.

Christopher BROWNING,

*Des hommes ordinaires: le 101e bataillon de réserve de la police*

*allemande et la Solution finale en Pologne*. Paris, Tallandier,

2007.

- Haruko Taya COOK & Theodore F. COOK,  
*Japan at War*, 1993.
- Albert, DE JONGHE  
*Hitler en het politieke lot van België*, 1972.
- Luc DE VOS en Frank, DECAT,  
*Mei 1940, van Albertkanaal tot Leie*, 1990.
- Luc, De Vos,  
*De bevrijding. Van Normandië tot de Ardennen*, 1994.
- Bruno, DE WEVER,  
*Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde: het VNV, 1933-1945*, 1994.
- Adrian, GILBERT,  
*POW: allied prisoners in Europe, 1939-1945*, Londres, John Murray, 2006.
- José GOTOVITCH et Jules GÉRARD-LIBOIS,  
*L'an 40 : la Belgique occupée*, Bruxelles, CRISP, 1971.
- Ian, KERSHAW,  
*Hitler 1889-1936: Hubris*, London, 1998.  
*Hitler, 1936-1945: Nemesis*, London, 2000.
- Hein A.M., KLEMMANN,  
'Waarom honger in Europa in de Tweede Wereldoorlog?' in DE KEIZER, Madelon e.a. (red)., *Thuisfront. Oorlog en economie in de twintigste eeuw*, 2003.
- Ruth LEISEROWITZ,  
*Von Ostpreussen nach Kyritz. Wolfskinder auf dem Weg nach Brandenburg*. Postdam, 2003.
- Primo LEVI,  
*Is dit een mens*, Meulenhoff, 2010.
- Alie NOORLAG,  
*Een leven lang gezwegen. Getuigenissen van voormalige NSB'er en hun familie*. Amsterdam: Profiel Uitgeverij.
- *Reflections, IWM Holocaust Exhibition Teachers' Guide*, London, 2000.
- Aline SAX,  
*Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945*. Antwerpen, Manteau, 2012.

Bärbel SCHMIDT,

*Geschichte und Symbolik der gestreiften KZ-Häftlingskleidung*,  
Dissertation, Universität Oldenburg, 2000

URL: <http://oops.uni-oldenburg.de/volltexte/2000/440/>  
(29/05/2012).

Peter SCHRIJVERS,

*De hel die Europa heet. Amerikaanse frontsoldaten in de Tweede  
Wereldoorlog*. Amsterdam, Manteau, 2003.

Pieter SERRIEN,

*Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede*

*Wereldoorlog in België*. Antwerpen: Manteau, 2014, p.163.

*Wandelen in Mortsel. Historische wandeling Bombardement 5  
april 1943*. Mortsel, 2009, p.4.

*Elke dag angst. De terreur van de V-bommen in België (1944-  
1945)*. Antwerpen, 2016.

Anneleen SPIESSENS,

“Gekleurd verleden: over geschiedenis, herinnering en mythe.”

In *Témoigner – entre Histoire et Mémoire*, 2011 (consulté en  
ligne [www.auschwitz.be](http://www.auschwitz.be) en septembre 2017), p.119.

Veerle VAN DEN EECKHOUT ,

*Twintig Ninoofse vrouwen en de repressie na de Tweede*

*Wereldoorlog. De rol van de getuige en de verdachte in*

*repressieonderzoeken na de Tweede Wereldoorlog*, RUG, 2009.

Jan VELAERS & Herman VAN GOETHEM,

*Leopold III, de Koning, het Land, de Oorlog*, Lannoo, 1994, p.  
329.

Etienne VERHOEYEN ,

*België bezet 1940-1944*, Brtn, 1993.

# Het pedagogische aanbod van het WHI

**GELEIDE BEZOEKEN:** aangepast aan elk niveau. Groepen van max. 15 of 25 leerlingen, naargelang het thema : 70 € (week) – 80 € (weekend)

Mogelijke thema's: algemene rondleiding, de middeleeuwen, België in de 19e eeuw, het interbellum, de Eerste Wereldoorlog, de Tweede Wereldoorlog, vliegtuigen, museologie, propaganda, dynastie, internationaal humanitair recht, ...

**ANIMATIES:** voor een verjaardag of een namiddag met vriendjes.

De animatie belicht de collecties op ludieke en interactieve wijze.

Groepen van max. 15 kinderen: 85 € (week) – 95 € (weekend)

Mogelijke thema's: Missie Regenboog, Op de vleugels van de wind, Beestig!, Ridder in de middeleeuwen, Pas op! Propaganda.

**PEDAGOGISCHE DOSSIERS:** dossiers voor de leerkrachten en vragenlijsten voor de leerlingen om een bezoek aan het Koninklijk Legermuseum voor te bereiden, te begeleiden en af te ronden. Gratis te downloaden op onze website [www.klm-mra.be](http://www.klm-mra.be), rubriek Uw bezoek/Educatie/Pedagogische dossiers:

- voor het lager onderwijs: De dynastie, Leven en dood in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog, Als stenen konden spreken, De geschiedenis van de luchtvaart, Interbellum, De Tweede Wereldoorlog
- voor het middelbaar: Als stenen konden spreken, Propaganda, Internationaal humanitair recht, Het interbellum, De Tweede Wereldoorlog

**SPELBLAADJES:** gratis te downloaden op onze webstek, om de permanente collecties en de tijdelijke tentoonstellingen spelenderwijs te verkennen.

Mogelijke thema's: De 19<sup>e</sup> eeuw, De Tweede Wereldoorlog, De luchtvaart, Antarctica, #100Masters, Geocaching.

**REIZENDE TENTOONSTELLING:** Nodig de geschiedenis uit in uw school of gemeente! We beschikken over zes reizende tentoonstellingen over verschillende onderwerpen die u kunt uitlenen. De prijs bevat de verzekering, het transport en het opstellen. Wij komen dan de tentoonstelling van uw keuze opbouwen.



Naargelang de tentoonstelling kunt u ook beroep doen op onze ervaren gidsen. Ze begeleiden op een interactieve manier groepen door de tentoonstelling. Wilt u ook een van de tentoonstellingen in uw school of bij u in de buurt, aarzel dan niet om ons te contacteren!  
Thema: Verzet in Europa, Deportatie  
Info en reservatie: 02 737 78 23 of [herinnering@whi.be](mailto:herinnering@whi.be)

### **EEN BEZOEK AAN DE SITE BREENDONK**

Van september 1940 tot september 1944 verbleven zo'n 3.600 gevangenen in Breendonk. Als gedenkteken is het Fort van Breendonk, een van de best bewaarde kampen in Europa, symbool voor het lijden en de dood van alle slachtoffers van het nazisme.  
Info en reserveringen: <http://www.breendonk.be>

### **EEN BEZOEK AAN DE SITE BASTOGNE BARRACKS**

Sinds 2010 is er het Interpretatiecentrum van de Tweede Wereldoorlog in Bastenaken ondergebracht. Het parcours bestaat uit een reeks tentoonstellingsruimten en een aantal plekken die een belangrijke rol speelden in de Slag om de Ardennen, zoals de kelder van Mc Auliff of de eetzaal waar de kerstmaaltijd werd gehouden. U kunt ook een bezoek brengen aan het 'Vehicle Restoration Centre', waar de pantsers van het WHI een nieuw leven beginnen.

Bastogne Barracks, Quartier Slt. Heintz - Rue de la Roche 40 - 6600 Bastenaken

Bezoek op reservatie: 0032(0)61/24 21 24 of [bb.whi@skynet.be](mailto:bb.whi@skynet.be)

Duur: ongeveer 2 uur

<https://www.warheritage.be/fr/sites>

<http://www.bastognebarracks.be/>